

Попадинець Назарій Миколайович, доктор економічних наук, старший дослідник, заступник директора з науково-педагогічної роботи, професор кафедри економіки і маркетингу, Навчально-науковий інститут просторового планування та перспективних технологій Національного університету «Львівська політехніка», старший науковий співробітник відділу регіональної економічної політики ДУ «Інститут регіональних досліджень ім. М. І. Долишнього НАН України»
Олексюк Ганна Василівна, кандидат економічних наук, доцент кафедри економіки і маркетингу, Науково-навчальний інститут просторового планування та перспективних технологій «Львівська політехніка»

Popadynets Nazariy, Doctor of Economics Sciences, Senior Researcher, deputy director, Professor of the Economy and Marketing Department, Separated Structural Subdivision Educational and Research Institute of Spatial Planning and Advanced Technologies of Lviv Polytechnic National University, Senior Researcher of the Department of regional economic policy of the Dolishnyi Institute of Regional Research of NAS of Ukraine, <https://orcid.org/0000-0002-7556-6135>
Oleksyuk Hanna, PhD in economics, associate professor of the Economy and Marketing Department, Educational and Research Institute of Spatial Planning and Advanced Technologies of Lviv Polytechnic National University, <https://orcid.org/0000-0002-3180-4664>

АГЛОМЕРАЦІЙНІ ПРОЦЕСИ ТА ІНКЛЮЗИВНИЙ РОЗВИТОК: СТРАТЕГУВАННЯ І СМАРТ-ПІДХІД AGGLOMERATION PROCESSES AND INCLUSIVE DEVELOPMENT: STRATEGIC PLANNING AND SMART APPROACHES

Попадинець Н. М., Олексюк Г. В. Агломераційні процеси та інклюзивний розвиток: стратегування і смарт-підхід. *Український журнал прикладної економіки та техніки*. 2024. Том 9. № 3. С. 190 – 197.

Korniietskyi A., Orel V. Agglomeration processes and inclusive development: strategic planning and smart approaches. *Ukrainian Journal of Applied Economics and Technology*. 2024. Volume 9. № 3, pp. 190 – 197.

У статті окреслено основні підходи щодо формування агломерацій у контексті державної регіональної політики, принципи формування агломерацій на прикладі Львівської області, враховуючи затверджену Стратегію Львівської агломерації до 2027 року. Визначено елементи агломераційного процесу, проаналізовано проблеми та умови, які лягли в основу формування Стратегії Львівської агломерації на період до 2027 року. Означено сутність понять «територіальна громада», «агломерація», «урбанізація», «інклюзивний розвиток», «смарт-спеціалізація» і «смарт-економіка» як єдиного комплексного організаційно-інституційного і функціонального підходу до розвитку території. Визначено основні напрями інклюзивного розвитку територіальних громад, сформовано схему взаємозв'язку стратегічних цілей, визначених у Стратегії Львівської агломерації, та напрямів інклюзивного розвитку територіальних громад, у тому числі особливостей сільських громад у контексті сільсько-міських агломерацій. Охарактеризовано нормативно-правове регулювання агломерацій, особливості інфраструктурного забезпечення, а також соціально-економічні переваги, що випливають із створення взаємозв'язків між територіями. Розглянуто ключові елементи інклюзивного розвитку та урбанізації в рамках регіональної політики з акцентом на важливість інтеграції сільських та міських зон. Запропоновано огляд стратегічних цілей та заходів, спрямованих на забезпечення сталого розвитку в різних аспектах життєдіяльності агломерації, від інфраструктурних ініціатив до соціальних інвестицій.

Ключові слова: агломерація, агломераційний процес, територіальна громада, стратегія, інклюзивний розвиток, смарт-спеціалізація, регіональна політика, стратегічні цілі.

The purpose of this article is to delineate the principal approaches to forming strategies for rural-urban agglomerations, which serve as tools for the inclusive development of territories through innovative approaches, practical synergistic impact, and as a form of multi-purpose cooperation among territorial communities within the agglomeration's sphere of influence. The article outlines the main approaches to agglomeration formation within the context of state regional policy, including the principles of agglomeration formation exemplified by the Lviv region, considering the approved Strategy for the Lviv Agglomeration until 2027. It identifies the elements of the agglomeration process and analyzes the problems and conditions that underlie the formulation of the Strategy for the Lviv Agglomeration for the period up to 2027. It defines territorial community, agglomeration, urbanization, inclusive development, smart specialization, and intelligent economy as a single comprehensive organizational-institutional and functional approach to territorial development. It determines the main directions for the inclusive development of territorial communities. It formulates a schema for the interconnection of strategic objectives defined in the Strategy for the Lviv Agglomeration with the directions for the inclusive development of territorial communities, including the specifics of rural communities within the context of rural-urban agglomerations. The article characterizes the normative-legal regulation of agglomerations, the peculiarities of infrastructure provision, and the socio-economic benefits arising from the creation of inter-territorial linkages. It considers the key elements of inclusive development and urbanization within regional policy, emphasizing the importance of integrating rural and urban zones. It proposes reviewing strategic goals and measures to ensure sustainable development in various aspects of agglomeration life, from infrastructure initiatives to social investments.

Keywords: agglomeration, agglomeration process, territorial community, strategy, inclusive development, smart specialization, regional policy, strategic objectives.

Вступ

Агломераційні процеси як форма ефективного співробітництва та інтеграції міждисциплінарних і міжгалузевих зв'язків та взаємовідношень відбуваються між територіальними утвореннями різного рівня майже в усіх країнах світу. Сучасні виклики України – воєнний стан, перемога та відновлення України після завершення воєнних дій, поступ України до членства у Європейському Союзі, потребують ефективного вдосконалення та прийняття відповідного законодавства щодо подальшого розвитку місцевого самоврядування, територій та регіонів.

На сьогодні надважливим завданням в управлінні регіонами і територіями місцевого самоврядування є пошук та формування таких форм та способів, які забезпечують комплексний, системний, організований механізм просторового економічного розвитку. Нові виклики, пов'язані із агресією росії в Україні, які спричинили розбалансування демографічної, економічної ситуації, інфраструктурного та промислового потенціалу та інших сфер, зобов'язують до пошуку інноваційних методів формування і втілення засад державної регіональної політики, вдосконалення реалізації її інструментів.

Дослідження агломераційних процесів, інклюзивного розвитку територій та регіонів України втілені у багатьох наукових працях учених у галузі місцевого самоврядування, просторового розвитку територій, у тому числі щодо пошуку моделей та інструментів ефективною співпраці територіальних громад, організаційного вдосконалення функціонування агломерацій у поєднанні із напрямками інклюзивного бачення.

Широке розкриття проблем сільського інклюзивного розвитку висвітлено у праці О. Бородіної, яка наголошує щодо заходів інклюзивного сільського розвитку в галузі освітянських, медичних послуг, враховуючи те, що рівень освіти сільського населення та показники його здоров'я значно поступаються аналогічним показникам міського населення. Акцентується про дефіцит відповідних установ, брак належного оснащення, низький кваліфікаційний рівень обслуговуючого персоналу [1, с. 5].

Щодо сучасних викликів збройної агресії росії, для пошуку ефективних інструментів відновлення внаслідок руйнації об'єктів та інфраструктури у територіальних громадах зони воєнних дій, а також посилення і удосконалення організаційних, матеріальних і фінансових основ тилових територіальних громад, як зазначає І. Дробуш, заслуговує на увагу більш досконала форма співробітництва територіальних громад – міська агломерація [2, с. 152].

А. Жуковська, О. Дяків окреслили вектори та інструменти інклюзивного розвитку у територіальних громадах, а саме: обґрунтували теоретико-прикладні аспекти інклюзивного розвитку територіальних громад, сформулювали стратегічну мету такого розвитку, визначили його вектори та запропонували інструменти їх реалізації. Водночас вони вважають, що інклюзивна громада є як громада можливостей, які створюються для її мешканців для запобігання соціальній ізоляції та дискримінації [3, с. 65].

Докладно досліджено питання формування різних підходів щодо розвитку територій, моделювання інструментів, поєднання форм, зокрема розкривається визначення понять міст та міських громад, міських агломерацій, урбанізованих систем та особливості регулювання у них фінансово-економічних відносин. При цьому визначено, що міська агломерація є формою багатоцільового співробітництва територіальних громад і центру агломерації, що знаходяться у зоні її впливу. Водночас урбанізована система розкривається як складна динамічна система, основою формування якої є невинні просторово-економічні, просторово-соціальні процеси, які стимулюють підвищення щільності населення та інфраструктури [4].

Що ж до дослідження моделювання інклюзивного розвитку сільсько-міських агломерацій то основний внесок зробили О. Павлов та І. Павлова, які дослідили проблеми та питання, пов'язані з інклюзивним розвитком територій [5]. Авторами зазначається, що інклюзивний розвиток України, зокрема його інклюзивний аспект як суспільний феномен, є процесом із певними елементами (об'єктами) та результатом сільсько-міських агломерацій [6, с. 79].

Не менш важливим є дослідження розвитку територій на основі застосування різних маркетингових підходів та використання маркетингових інструментів [7–10].

А. Юсеф та П. Гаєк акцентують увагу в розвитку території на значущості розумної економіки, зокрема для розвитку смарт-міст. У своєму дослідженні автори розкривають механізми її вимірювання та оцінювання за допомогою різноманітних інструментів, що дозволяє визначити конкретні індикатори, асоційовані з розумною економікою, що застосовуються у різних методологіях оцінювання, а на основі теоретичного підходу, що інтегрує кількісний та якісний аналіз, виявляють зв'язки та спільні риси серед міст із провідними показниками у сфері розумної економіки [11].

Застосування принципу «розумна економіка» для розвитку територій, а особливо в агломераційних процесах, є дуже важливим, оскільки «розумна економіка» – це концепція як сучасності, так і майбутнього, адже вона стосується політик, що стимулюють інновації та креативність у поєднанні з науковими дослідженнями, передовими технологіями та турботою про довкілля через концепцію сталого розвитку. Будь-який підхід означає перевагу для сучасної економіки, суб'єктів економіки загалом, за умови, що популяризація терміну відповідає умовам простору, часу та дії [12].

Так, згідно із підходами щодо реалізації Державної стратегії регіонального розвитку на 2021–2027 роки передбачається організація комплексного територіального підходу, а саме перехід до стимулюючих інструментів і механізмів розвитку територій, використання їх ендogenous потенціалу на основі ефективності, оптимізації, інновацій, смарт-спеціалізації та співробітництва і партнерства [13].

Одним із таких інструментів є створення агломерацій на територіях із значною концентрацією населення, капіталу і бізнесу, на яких побудовані інтенсивні господарсько-виробничі, соціально-культурні і побутові зв'язки, спільна інфраструктура, забезпечується дієвий інклюзивний розвиток. Водночас такі території можуть піддаватись негативному екологічному впливу внаслідок різних причин забруднення довкілля, при цьому нівелюються межі територій, визначені в установленому порядку.

Необхідно також звернути увагу на дослідження А. Шворака, який на прикладі вугільного регіону Волинської області розкриває інклюзивний розвиток територіальних громад в умовах трансформації вугільної галузі. Зокрема, вчений наголошує, що за допомогою інтелектуальних, людських, інституційних, інфраструктурних, енергетичних та інших ресурсів місцеві громади стараються будувати зростаючу економічну систему. Особливо важливо, що це спільна робота місцевих людей заради сталого економічного зростання, яке створює економічні умови для покращення якості життя для всіх членів громади [14, с. 26].

Таким чином, агломераційні центри є драйверами економічного прогресу в умовах сучасних викликів, таких як маркетингова глобалізація, інтеграція економічних процесів та розвиток новітніх форм віртуального спілкування. Незважаючи на потенційні загрози політичного (включаючи воєнні конфлікти), економічного та екологічного характеру глобального масштабу, ці центри є і продовжують залишатися ключовими точками зростання.

Формулювання цілей статті

Мета статті – окреслити основні підходи до формування стратегій сільсько-міських агломерацій, які є одним із інструментів інклюзивного розвитку територій на основі смарт-підходу, ефективного синергетичного впливу та формою багатоцільового співробітництва територіальних громад, що належать до зони впливу агломерації.

Виклад основного матеріалу дослідження

Для досягнення зазначеної мети використаємо приклад Львівської області, зокрема засади прийнятої Стратегії Львівської агломерації на період до 2027 року [15].

Агломераційні процеси – це діяльність, яка, з одного боку, має ознаки як довільного визначення суб'єктами агломерації своїх цілей та завдань, з іншого – потребує відповідного нормативно-правового врегулювання тощо. Так, сучасна наявна інфраструктура, транспортне сполучення, велике навантаження на мережі інженерних комунікацій, активність житлового будівництва та відставання будівництва соціальних об'єктів тощо не завжди наперед вивчаються чи аналізуються населенням навколишніх територій, яке здійснює щоденну, або густо періодичну маятникову міграцію до потенційного центру агломерації. Така діяльність стимулює інклюзивний розвиток; водночас складно піддається для визначення кількісних показників, а саме: кожна людина передусім за власними потребами, бажаннями, можливостями та шукає місця їх задоволення, що неможливо достеменно розрахувати на рівні управління територіями.

В Україні агломераційні процеси формуються на основі об'єктивного сприйняття суб'єктами реалізації власних потреб, зокрема природнім шляхом для пошуку місць отримання доходу, праці, споживчого ринку та ресурсу для його формування, а також соціального середовища для проживання, відпочинку, навчання, оздоровлення, культурного пізнання тощо. Ознаки агломерації найбільше проявляються саме через маятникову міграцію, коли біля великих (обласних) міст моноцентрів створюються дуже тісні зв'язки з огляду на соціальні й економічні обставини, що перетворюються у єдине ціле як механізм задоволення різноманітних потреб населення. Водночас агломерації можуть існувати на основі освоєння концентрованого природно-ресурсного потенціалу, потужних територіально-виробничих комплексів, природно-рекреаційних зон тощо, де переважає підхід смарт-спеціалізації. Особливістю таких агломераційних процесів є реальність вичерпання запасів, що у майбутньому стане підставою для зміни їх напрямку, або навіть зупинки дії агломераційного утворення.

Нормативно-правове регулювання створення агломерацій має забезпечуватись насамперед відповідним законом України «Про агломерації», який на сьогодні у процесі розроблення, обговорення та здійснення підготовки до його прийняття в установленому порядку. Згідно з Державною стратегією регіонального розвитку на 2021–2027 роки, затвердженою постановою Кабінету Міністрів України від 5 серпня 2020 року № 695, оперативної цілі «Стимулювання центрів економічного розвитку (агломерації, міста), завдання за напрямом «Посилення інтегруючої ролі агломерацій та великих міст» передбачається створення законодавчої бази функціонування агломерацій. Водночас визначаються напрями щодо забезпечення всебічного сприяння реіндустріалізації агломерацій на основі інновацій, ефективного використання ресурсів територій, формування потужних науково-технологічних, медичних центрів, бізнесу з розбудовою інфраструктури та інші напрями, що сприяють інклюзивному розвитку територій [12].

Стратегування агломераційних процесів в Україні продовжується шляхом розроблення на регіональному рівні відповідних стратегій створення сільсько-міських агломерацій, які, незважаючи на відсутність прийнятого Закону України «Про агломерації», стають дієвим інструментом регулювання, створення, управління та діяльності суб'єктів агломерації. Зокрема, на часі вдосконалення агломераційних процесів навколо обласних центрів країни, інших великих і середніх міст із чисельністю населення понад 500 тисяч осіб, які відбувались у минулому, відбуваються і сьогодні та продовжують мати місце у значній перспективі. Попри те що на агломераційні процеси впливають об'єктивні соціально-економічні закони організації суспільства, завжди виникатиме потреба суб'єктивності законодавства у державі.

Інклюзивний розвиток на теперішній час стає найважливішим компонентом сталого економічного зростання територій, регіонів та країни загалом, так як створює рівні можливості для усіх

груп населення. Функціонування організаційної структури агломерацій, реалізація спільних проєктів забезпечує синергетичний вплив і сприяє залученню до активної ділової і соціальної участі максимальної кількості мешканців територій, створюючи нові робочі місця, нові види послуг. За твердженням О. І. Павлова та інших учених, інклюзія визначається як суспільний феномен, при якому у процес суспільного розвитку включаються усі верстви населення, зокрема у систему відносин власності, залучення їх до політичних, економічних, соціальних та духовних змін [5, с. 119].

На сьогодні у наукових дослідженнях та практичній діяльності у напрямках просторового і соціального-економічного розвитку територій місцевого самоврядування, регіонів все частіше переплітаються поняття «об'єднання територіальних громад», «створення агломерацій», «процеси урбанізації», «інклюзивний розвиток», «смарт-спеціалізація» тощо. Що спільного у цих поняттях, а що відмінного, попри те що усі напрями мають єдину мету – ефективний, сталий розвиток територій на засадах стабільного потенціалу для майбутніх поколінь (табл. 1)?

Таблиця 1. Узагальнюючі підходи до сутності понять розвитку територій

Поняття	Характеристика
Об'єднання територіальних громад	Реформа місцевого самоврядування, децентралізація влади і фінансів; створення відповідно до закону України територіальних громад на основі об'єднання окремих населених пунктів сіл, селищ, міст у єдину територію; як суб'єкт місцевого самоврядування і місцевої виконавчої влади із відповідними повноваженнями та ресурсами для надання суспільних послуг мешканцям громади; як закрита просторова і соціально-економічна система на основі встановлених законодавством меж, визначення керівних органів місцевого самоврядування (виборність), власними фінансовими ресурсами та комунальною власністю.
Агломерації	Форма та інструмент забезпечення багатодільового співробітництва територіальних громад і центру агломерації; частково закрита система, що визначається зоною впливу центру агломерації з іншими територіальними громадами; мають спільні просторові межі, інтереси соціально-економічного розвитку, спільні природні, інфраструктурні, виробничі ресурси, соціально-культурні та інші інтегровані міждисциплінарні зв'язки; утворюються на добровільній основі згідно рішення відповідної міської ради центру агломерації; формують спільні проєкти, кошторис та джерела фінансових і інших ресурсів.
Урбанізаційні процеси та системи	Урбанізація – це глобальний процес, що зумовлює зростання ролі великих міст; активізація процесу міграції сільського населення (внутрішньо переміщених осіб) у міську місцевість у пошуках засобів підвищення рівня та якості життя; модернізація та зміна способу життя завдяки використанню новітніх технологій, інновацій; високотехнологічні процеси організації міського простору, комунікацій, оптимізація переміщень, можливостей вдосконалення у різних сферах діяльності.
Інклюзивний розвиток	Процес та посилення засобів щодо залучення усіх верств населення територій до розв'язання проблем соціально-економічного розвитку; використання інтелектуальних, людських, інституційних, інфраструктурних та інших ресурсів для будівництва власної економічної системи місцевого рівня; спільна робота мешканців громади заради сталого економічного та соціального зростання.
Смарт-спеціалізація (смарт-економіка)	Фокусування та концентрація ресурсів, інфраструктури, сил та можливостей території у тій сфері діяльності та галузі, яка має найбільший потенціал для комплексного розвитку; ефективне використання інвестицій, нарощення інноваційного потенціалу, зростання інтелектуального рівня людського капіталу та залучення його у конкурентоспроможні сфери.

Джерело: запропоновано авторами

Таким чином, перелічені підходи щодо ефективності організації соціально-економічного розвитку таким чином спрямовані для досягнення єдиної мети – забезпечити сталий розвиток територій у загальній соціально-економічній системі України, долаючи спільні виклики теперішнього часу воєнного стану та на шляху підготовки вступу України до Європейського Союзу. Формування елементів організаційної, інституційної, ресурсної бази тощо при створенні об'єднаних територіальних громад, міських агломерацій, урахування особливостей урбанізаційних процесів, переваг і можливостей інклюзивного розвитку, ефективності смарт-спеціалізації та смарт-економіки здійснюється на територіях громад та регіонів на єдиній законодавчій основі, особливостях внутрішнього ендегенного потенціалу, зовнішніх і внутрішніх чинників впливу. Важливим у цьому процесі є системний комплексний підхід, узгодження та поєднання методів аналізу, внутрішньої політики управління, мети та загального стратегічного бачення розвитку територій.

Розглянемо основні засади та положення Стратегії Львівської агломерації на період до 2027 року, яка затверджена розпорядженням Львівської обласної військової адміністрації від 01.12.2023 року № 1156/0/5-23 ВА. Площа Львівської агломерації (умовно зона впливу) 3596, 8 км², чисельність населення на 1.01. 2022 – 1,05 млн осіб, щільність населення – 292 осіб/км². Усього учасниками агломерації стали 18 громад Львівщини, що просторово межують із центром агломерації містом Львів, серед яких: 5 міських площею 1244,9 км², чисельністю 892.6 тис. осіб, щільністю 717 осіб/км², (у т. ч. центр агломерації – 777,2 тис. осіб, щільність – 2487 осіб/км²), 5 селищних – 876,8 км², 70,7 тис. осіб, 80 осіб/км², 8 сільських – 847.3 км², 97.4 тис. осіб, 115 осіб/км². Отже, за показником кількості сільських населених пунктів та площі території Львівська агломерація є сільсько-міською із характерними особливостями для інклюзивного розвитку мешканців сільських громад, урбанізаційних процесів щодо зростання чисельності центру агломерації – міста Львова за рахунок придбання житла та отримання послуг мешканцями навколишніх сіл і селищ, ВПО, сільське населення становить 21%, міське 79% [15].

Львівська агломерація де-факто існує тривалий час, попри це виразність відносин навколишніх населених пунктів щодо отримання медичних, освітніх, споживчих, суспільних та інших послуг мешкан-

цями сіл, селищ, малих міст формується із здобуттям незалежності України на початку 90-х років минулого століття. Завдяки реформі децентралізації стало можливим вдосконалення нормативно-правового регулювання функціонування агломерацій в Україні, зокрема створено умови для прийняття відповідного закону. Формування Стратегій агломерацій, узгодження їх положень із цілями та показниками (Стратегічних планів розвитку територіальних громад, Комплексних планів просторового розвитку територій територіальних громад, Концепцій інтегрованого розвитку територій територіальних громад) сприяє удосконаленню механізмів управління значною частиною території регіону, яка є у фокусі впливу центру агломерації.

Прийняття рішення про розроблення Стратегії Львівської агломерації на період до 2027 року, порядок, створення відповідного Керівного комітету та робочих груп тощо затверджений відповідним розпорядженням начальника Львівської обласної адміністрації у жовтні 2022 року. При формуванні основних напрямів Стратегії враховані такі умови та проблеми:

- економіка агломерації має тенденцію до галузевої кластеризації, формування ланцюжків доданої вартості із залученням суб'єктів господарювання у різних громадах, що стає можливим для засад інклюзивного розвитку, залучення більшої кількості мешканців до суспільних процесів, виокремлення оптимальних можливостей для смарт-спеціалізації;

- активність житлової забудови міста Львова, можливості використання спільної транспортної, житлово-комунальної інфраструктури, надання послуг медичного, освітнього характеру високого рівня;

- історико-культурна спадщина, створена у процесі спільного історичного розвитку, туристичний потенціал навколишніх громад дає змогу для розширення туристичного кластеру і його привабливості;

- високий рівень забезпечення публічними послугами у центрі, водночас існує диференціація та відставання щодо кількості і якості їх у сусідніх громадах, особливо сільських;

- не забезпечується у достатній мірі інклюзивний розвиток у сільських громадах, мешканці яких часто залишаються поза можливостями доступу до суспільних послуг внаслідок незадовільного транспортного сполучення, відсутності інформації та сучасних комунікацій, наявності інших бар'єрів тощо;

- залучення інвестицій у різні галузі, у тому числі із використанням інвестиційних ресурсів сільських громад у вигляді наданих вільних земельних ділянок під будівництво великих інвестиційних об'єктів, що матиме синергетичний ефект для значної території і її мешканців;

- природне, техногенне, побутове забруднення природного середовища переважно поширюється від центру до навколишніх громад, що потребує спільних зусиль, ресурсів для реалізації екологічних проєктів;

- виникнення конфліктів між громадами щодо використання суміжних територій внаслідок формальності узгодження містобудівної документації (генеральних планів), або недотримання їх вимог;

- економіка центру агломерації і навколишніх громад наразі мало інтегрована, відбувається конкуренція за інвестора, складно узгоджується територія для розташування великих інвестиційних об'єктів (індустріальних парків);

- стратегічні плани розвитку громад агломерації містять схожі (однакові) цілі (не синхронізовані між собою), що часто унеможлиблює їх досягнення у тій чи іншій громаді (наприклад, будівництво дороги, школи, медичного закладу, полігону ТПВ тощо), так як неузгоджені ресурси, технічні і земельні питання, екологічні проблеми, що можуть мати спільний вплив;

- не інтегровані громадські середовища Львова та сусідніх, особливо сільських громад; відчутними є рівні життя та якості особистого комфорту, можливостей розвитку мешканців сіл по відношенню до міст, що стримує перспективи інклюзивного розвитку, однак водночас створює умови для посилення урбанізаційних моментів (негативних) переселення сільських жителів у міста, збідніння сіл.

На основі відповідного аналізу, висновків та пропозицій робочих груп, широкого обговорення у територіальних громадах визначено бачення розвитку Львівської агломерації – Львівська агломерація єднає задля можливостей. В основу Стратегії Львівської агломерації лягли такі стратегічні цілі:

1. Згуртованість та стійкість, ефективне, взаємовигідне і рівноправне партнерство. Стратегічна ціль реалізується на основі оперативних цілей, які передбачають участь громадськості в агломераційній співпраці. Модель співпраці повинна будуватись на взаємних зв'язках та повазі, культурі, діалозі, з метою піклування про добробут мешканців і мешканок громад, розвитку інклюзивного суспільства і широкої участі громадськості у цих процесах. Участь громадян у процесах прийняття рішень є основою функціонування справжнього демократичного суспільства, адже завдяки цьому відбувається ефективний соціальний діалог із найважливіших питань, у тому числі для зростання інклюзивного розвитку у територіальних громадах. Від повноти залучення громадськості також залежить і успішність досягнення мети та поставлених цілей у Стратегії агломерації, що є передумовою розбудови справжнього агломераційного партнерства.

2. Якість життя. Сутність формування другої стратегічної цілі полягає в тому, щоб «ефект масштабу», синергетичний вплив, який визначає високі темпи зростання, забезпечував досягнення високих показників якості і рівня життя населення, створення комфортних умов для проживання усіх членів громад агломерації, підвищення її привабливості для вибору місця проживання. Задля цього оперативні цілі передбачають створення інтегрованої системи мобільності, високу якість та доступність ключових послуг у сферах освіти, охорони здоров'я, соціального захисту тощо. Перед усіма громадами агломерації постає необхідність адаптації громадського простору до вимог інклюзивної доступності. Все більшими стають виклики та проблеми, пов'язані із необхідністю медичного забезпечення, реабілітації та гідної підтримки ветеранів війни та їх сімей, внутрішньо переміщених осіб.

3. Конкурентоздатність. Реалізація стратегічної цілі включає завдання, спрямовані на формування конкурентоспроможного середовища для бізнес-розвитку та інновацій. Застосування кластерного підходу та принципів смарт-спеціалізації дозволяє ефективно розвивати визначені галузі економіки, серед яких інноваційні ІТ, туристичний сектор, медичні (зокрема реабілітаційні) послуги національного рівня, а також сектори, пов'язані з виробництвом і переробкою сільськогосподарської продукції. На сьогодні відчувається брак системних, узгоджених рішень, які б посилювали та дозволяли ефективніше, повніше використовувати потенціал агломерації, особливо логістичну складову, захист від недобросовісної конкуренції, залучення інвестицій, захист навколишнього природного середовища. Інклюзивний розвиток територіальних громад у повноті його спектру сприяє підвищенню продуктивності людського капіталу, що підвищує продуктивність бізнесу, створює конкурентні переваги для залучення кваліфікованої робочої сили. Агломераційний процес, а саме розроблення Стратегії агломерації, її органу управління, Статуту, формування переліку проєктів, завдань, заходів у межах співпраці і партнерства, фінансового плану, а також внутрішніх засад згуртованості і стійкості, спільних підходів до смарт-спеціалізації та застосування інструментів ефективної смарт-економіки – це системна робота фахівців територіальних громад, окремо залучених спеціалізованих структур, у тому числі науковців.

Якщо розглядати окремо підходи інклюзивного розвитку у кожній територіальній громаді, завдання і шляхи досягнення будуть різними з огляду на особливості громади, статус як сільської, селищної, міської тощо. Попри це, існує ряд напрямів, на які повинна звернути увагу кожна територіальна громада у своїй діяльності та по можливості зреалізувати їх через переваги учасника агломерації, або самотужки за рахунок власних ресурсів і джерел.

Виокремлюються основні напрями інклюзивного розвитку у громадах (рис. 1):

Рис. 1. Взаємоз'язок стратегічних цілей агломерації і інклюзивний розвиток

Джерело: складено авторами на основі [15].

- інтеграція цілей Стратегічних планів розвитку територіальної громади і напрямів інклюзивного розвитку, створення інституційної бази, формування окремих програм, фінансування яких здійснюються за рахунок коштів місцевих бюджетів, співробітництва в межах агломерації, залучених грантів, позик тощо;
- управління громадою передбачає інклюзивний підхід, що забезпечується створенням належних умов для функціонування і діяльності представницької та партисипативної демократії, активізація і розвиток органів самоорганізації мешканців громади;
- створення програм та умов для інклюзивного (соціального) підприємництва, які створюють та реалізують можливості для участі в активній діяльності всіх членів суспільства (незалежно від їх особливостей фізичного здоров'я, інтелектуального рівня, культури тощо, у тому числі соціально вразливих верств населення);
- розвиток інклюзивної інфраструктури, яка забезпечує безперешкодний (безбар'єрний) доступ до різних об'єктів, громадських закладів, місць отримання суспільних послуг, транспорту тощо, впроваджуючи при цьому інноваційні рішення, смарт-інфраструктуру та смарт-технології;
- інклюзивний підхід у сферах: освіти, навчання осіб з особливими потребами, адаптація навчальних програм; вдосконалення доступності, інноваційні комунікації при наданні медичних послуг;

молодіжна політика, профорієнтація молоді, підтримка креативності та молодіжних бізнес-проектів; культурні програми; розв'язання проблем літніх людей та осіб, що опинились поза домом;

– екологічні програми, «зелене підприємництво», формування екологічної культури, поводження з відходами, організація благоустрою, озеленення територій, створення громадських зелених просторів; стимулювання розвитку циркулярної економіки, відновлювальної енергії;

– розвиток цифрового е-урядування, системи електронного документообороту, підвищення доступності завдяки сучасним способам телекомунікацій та цифрових технологій;

– інклюзивний підхід розвитку у сільських громадах, підвищення якості життя та вирівнювання доступності послуг, що формують показники рівня життя: освіта, охорона здоров'я, комунальні послуги, транспортні комунікації, інші послуги, що надаються мешканцям міст тощо; подолання сировинної спрямованості агропродовольчого напрямку виробництва; партнерство влади, бізнесу, мешканців, зацікавленість сільського населення в проживанні та робочих місцях, отриманні послуг безпосередньо у селах; подолання диспропорцій сталого розвитку в усіх напрямках.

Реалізація перелічених напрямів здійснюється на основі відповідних планів реалізації Стратегій територіальних громад, а відтак і Стратегії агломерації. Зокрема, при потребі будівництва спільних об'єктів (ЦНАП, медичні, освітні, культурні установи, полігони твердих побутових відходів, транспортних шляхів, інженерних мереж і комунікацій та інших програм), які при умові спільного використання мешканцями різних громад мають позитивний економічний та соціальний ефект і синергетичний вплив. Забезпечується соціальна інтеграція суспільства, при якій всі члени громади (незалежно від віку, статі, національності, фізичного здоров'я, фінансових ресурсів) мають змогу задовольнити свої потреби та реалізувати свій потенціал (див. рис. 1).

Функціонування агломерацій тісно пов'язане із зростанням напрямів інклюзивного розвитку, так як об'єднання ресурсів, узгодження спільних просторових планів та проектів, систематичний моніторинг рівня та якості життя усіх територіальних громад агломерації – багатовекторна діяльність, всередині якої утворюється ефект синергії, формуються умови для розвитку смарт- економіки загалом.

Висновки та перспективи подальших розвідок

Агломераційні процеси – створення та функціонування агломерацій, розроблення стратегій, організація управління, співробітництво щодо реалізації спільних програм, проектів, завдань, заходів, передбачених засадами державної регіональної політики України, активізуються на теперішній час як більш ефективна форма співробітництва громад. Регулювання діяльності агломерацій, за відсутності прийнятого відповідного закону, здійснюється на основі розроблення і затвердження в установленому порядку регіональних стратегій, прикладом якої є Стратегія Львівської агломерації на період до 2027 року.

У практичній діяльності територіальних громад, науковому висвітленні аспектів соціально-економічного розвитку територій тісно переплетені поняття «територіальна громада», «агломерація», «урбанізація», «інклюзивний розвиток», «смарт-спеціалізація» та «смарт-економіка», які формуються на засадах спільного правового поля країни, особливостях ендогенного потенціалу територій та створюють єдину платформу щодо принципів і підходів сталого, комплексного, системного соціально-економічного розвитку територій.

Сформовані напрями інклюзивного розвитку територіальних громад, які поєднуються у інституційну, підприємницьку, інфраструктурну, екологічну складові для формування засад підвищення рівня та якості життя мешканців громад. Акцентовано на особливостях інклюзивного розвитку змішаних сільсько-міських територіальних громад, що потребує відповідного вдосконалення щодо втілення проектів, програм, заходів для вирівнювання доступності, якості суспільних послуг, зайнятості сільського населення тощо.

Схематично відображено зв'язок та напрями інклюзивного розвитку територій та стратегічні цілі функціонування агломерацій як форму ефективного співробітництва територіальних громад, що матиме синергетичний ефект для розвитку регіону загалом.

Література

1. Бородіна О.М. Інклюзивний сільський розвиток в Україні: монографія. Київ: ДУ «Ін-т екон. та прогноз. НАН України», 2020. 257 с.
2. Дробуш І.В. Міські агломерації як форми співробітництва громад в умовах повоєнної відбудови України. *Аналітично-порівняльне правознавство*. 2024. №2. С. 150-155.
3. Жуковська А., Дяків О. Вектори та інструменти інклюзивного розвитку територіальних громад. *Регіональні аспекти розвитку продуктивних сил України*. 2021. Випуск 26. С. 62-71.
4. Олексюк Г.В., Попадинець Н.М., Лисян Н.М. Концептуальна фінансово-економічна модель урбанізованих систем. *Економіка та право*. 2020. №2 (57). С. 84-95.
5. Павлов О.І., Павлова І.О., Павлов О.І. Інклюзія сільсько-міських агломерацій: світова та українська практика. *Науковий вісник Ужгород національного університету*. 2022. Випуск 43. С. 118-122.
6. Павлов О.І., Дідух С.М. Інклюзивний розвиток України як система. *Проблеми економіки*. 2020. № 4. С. 75-81. URL: <http://jnas.nbu.gov.ua/article/UJRN-0001219357>.
7. Олексюк Г.В., Попадинець Н.М., Самотій Н.С. Управління територіальними громадами на засадах територіального маркетингу: теоретико-методологічні аспекти. *Регіональна економіка*. 2021. №3(101). С. 15-27.
8. Олексюк Г.В., Хром'як Й.Я., Попадинець Н.М. Маркетингова стратегія як інструмент реалізації стратегічного плану розвитку територіальних громад. *Економіка України*. 2022. № 7. С. 67-88.

9. Oleksyuk H., Popadynets N., Chyshynska-Hlybovych L. Peculiarities of Territorial Marketing in Ukraine During the Period of Martial Law. Current issues of security management during martial law: scientific monograph. Košice: Vysoká škola bezpečnostného manažérstva v Košiciach. 2022. 311 p.
10. Oleksyuk H., Khromyak Y., Popadynets N., Lagodiienko V. Territorial marketing tools: structuring of elements. Current issues of the management of socio-economic systems in terms of globalization challenges. Košice: Vysoká škola bezpečnostného manažérstva v Košiciach. 2023. 680 p.
11. Youssef A., Hajek P. The role of smart economy in developing smart cities. 2021. URL: https://dk.upce.cz/bitstream/handle/10195/79089/Smart_Economy_paper_draft_-v2.pdf?sequence=1.
12. Apostol D., Balaceanu C., Constantinescu E.M. Smart-economy concept – Facts and perspectives. 2015. URL: <https://econpapers.repec.org/paper/rjrwpcconf/141113.htm>.
13. Про затвердження Державної стратегії регіонального розвитку на 2021-2027 роки: Постанова Кабінету Міністрів України № 695 від 05 серпня 2020 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/695-2020-%D0%BF#Text>.
14. Шворак А., Кулинич М., Філюк Д. Сталий інклюзивний розвиток територіальних громад Волинської області в умовах трансформації вугільної галузі. *Економічний часопис Волинського національного університету імені Лесі Українки*. 2022. № 2. С. 20-31. DOI: <https://doi.org/10.29038/2786-4618-2022-02-20-31>.
15. Про затвердження Стратегії розвитку Львівської агломерації на період до 2027 року? Розпорядження ЛОДА № 1156/0/5-23ВА від 01 грудня 2023 р. URL: <https://loda.gov.ua/documents/87308>.

References

1. Borodina, O.M. (2020). *Inklyuzyvnyj sil's'kyj rozvytok v Ukraini*. [Inclusive rural development in Ukraine]. DU «In-t ekon. ta prohnovuz. NAN Ukraine». Kyiv. Ukraine.
2. Drobush, I.V. (2024). «Urban agglomerations as a form of community cooperation in the post-war reconstruction of Ukraine». *Analitichno-porivnial'ne pravoznavstvo*. №2. pp. 150-155. DOI: <https://doi.org/10.24144/2788-6018.2024.02.25>.
3. Zhukovs'ka, A., Diakiv, O. (2021). «Vectors and tools of inclusive development of territorial communities». *Rehional'ni aspekty rozvytku produktyvnykh syl Ukrainy*. Issue 26. pp. 62-71.
4. Oleksiuk, H.V., Popadynets', N.M., Lysian, N.M. (2020). «Conceptual financial and economic model of urbanized systems». *Ekonomika ta pravo*. №2 (57). pp. 84-95.
5. Pavlov, O.I., Pavlova, I.O., Pavlov, O.I. (2022). «Inclusion of rural-urban agglomerations: global and Ukrainian practice». *Naukovyj visnyk Uzhhorod natsional'noho universytetu*. Issue 43. pp. 118-122.
6. Pavlov, O.I., Didukh, S.M. (2020). «Inclusive development of Ukraine as a system». *Problemy ekonomiky*. № 4. pp. 75-81. Available at: <http://jnas.nbuv.gov.ua/article/UJRN-0001219357>.
7. Oleksiuk, H.V., Popadynets', N.M., Samotij, N.S. (2021). «Management of territorial communities on the basis of territorial marketing: theoretical and methodological aspects». *Rehional'na ekonomika*. №3(101). pp. 15-27. DOI: <https://doi.org/10.36818/1562-0905-2021-3-2>.
8. Oleksiuk, H.V., Khrom'iak, J.Ya., Popadynets', N.M. (2022). «Marketing strategy as a tool for the implementation of the strategic plan for the development of territorial communities». *Ekonomika Ukrainy*. № 7. pp. 67-88.
9. Oleksyuk H., Popadynets N., Chyshynska-Hlybovych L. (2022). Peculiarities of Territorial Marketing in Ukraine During the Period of Martial Law. Current issues of security management during martial law. Vysoká škola bezpečnostného manažérstva v Košiciach. Košice. Slovakia.
10. Oleksyuk H., Khromyak Y., Popadynets N., Lagodiienko V. (2023). Territorial marketing tools: structuring of elements. Current issues of the management of socio-economic systems in terms of globalization challenges. Vysoká škola bezpečnostného manažérstva v Košiciach. Košice. Slovakia.
11. Youssef, A., Hajek, P. (2021). The role of smart economy in developing smart cities. Available at: https://dk.upce.cz/bitstream/handle/10195/79089/Smart_Economy_paper_draft_-v2.pdf?sequence=1.
12. Apostol, D., Balaceanu, C., Constantinescu, E.M. (2015). Smart-economy concept – Facts and perspectives. Available at: <https://econpapers.repec.org/paper/rjrwpcconf/141113.htm>.
13. Pro zatverdzhennia Derzhavnoi stratehii rehional'noho rozvytku na 2021-2027 roky: Postanova Kabinetu Ministriv Ukrainy. (2020). [On the approval of the State Regional Development Strategy for 2021-2027: Resolution of the Cabinet of Ministers of Ukraine]. № 695 dated August 5, 2020. Available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/695-2020-%D0%BF#Text>.
14. Shvorak, A., Kulynych, M., Filiuk, D. (2022). «Sustainable inclusive development of territorial communities of the Volyn region in the conditions of transformation of the coal industry». *Ekonomichnyj chasopys Volyns'koho natsional'noho universytetu imeni Lesi Ukrainky*. № 2. pp. 20-31. DOI: <https://doi.org/10.29038/2786-4618-2022-02-20-31>.
15. Pro zatverdzhennia Stratehii rozvytku L'vivs'koi ahlomeratsii na period do 2027 roku? Rozporiadzhennia LODA. (2023). [About the approval of the Lviv Agglomeration Development Strategy for the period until 2027? Order of LODA]. № 1156/0/5-23VA dated December 1, 2023. Available at: <https://loda.gov.ua/documents/87308>.

Стаття надійшла до редакції 03.08.2024 р.